

ТЎПАЛАНГ СУВ ОМБОРИНИНГ СУРХОН-ШЕРОБОД ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИ ТОЗА ИЧИМЛИК СУВИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШДАГИ ЎРНИ

Бўриев Соатмўмин Донаевич

Термиз давлат университети

“Фуқаролик жамияти” кафедраси доценти, т.ф.н.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Тўпаланг сув омборининг сурхон-шеробод воҳаси аҳолисини тоза ичимлик суви билан таъминлашдаги ўрни ҳамда аҳамияти таҳлил қилинган. Бундан ташқари мақолада муаллиф Ўзбекистон Республикасининг сув ва у билан боғлиқ бўлган миллий қонунчилигини таҳлил қилган. Амалга оширилган таҳлиллар натижасида муаллиф Ўзбекистон Республикасида сувдан унумли фойдаланишни ривожлантириши бўйича бир қанча таклиф ва тавсиялар ишлаб чиққан.

Калит сўзлар: *канализация, труба, ичимлик суви, бетон, шагал, арматура ишлари, бетон қоплама, сув ўтказгич, куб метр сув тинитгич, мослама, қувур*

РОЛЬ КОЛЛЕКТОРНОГО РЕЗЕРВУАРА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЧИСТОЙ ПИТЬЕВОЙ ВОДОЙ ЖИТЕЛЕЙ СУРГАН-ШЕРАБАДСКОГО ОАЗИСА

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется роль и значение коллекторного резервуара в обеспечении чистой питьевой водой жителей Сурхан-Шерабадского оазиса. Кроме того, в статье автор проанализировал водное и связанное с ним национальное законодательство Республики Узбекистан. В результате проведенного анализа автор разработал несколько предложений и рекомендаций по развитию эффективного использования водных ресурсов в Республике Узбекистан.

Ключавая слова: *канализация, желоб, питьевая вода, бетон, гравий, фитинги, бетонное покрытие, Акведук, кубометры осветлителя воды, фитинг, труба*

THE ROLE OF THE COLLECTOR RESERVOIR IN PROVIDING CLEAN DRINKING WATER TO THE RESIDENTS OF THE SURGAN-SHERABAD OASIS

ABSTRACT

This article analyzes the role and importance of the collector reservoir in providing clean drinking water to the residents of Surkhan-Sherabad oasis. In addition, in the article the author analyzed the water and related national legislation of the Republic of Uzbekistan. As a result of the analysis, the author has developed several proposals and recommendations for the development of efficient use of water resources in the Republic of Uzbekistan.

Key words: sewer, gutter, drinking water, concrete, gravel, fittings, concrete coating, aqueduct, cubic meters of water clarifier, fitting, pipe

КИРИШ

Сув ҳаёт манбаи. Инсоннинг соғлом ва тўлақонли ҳаёт кечиришида унинг ўрнини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди. Экспертлар таҳлиliga кўра, одам танасидаги сув миқдори атиги икки фоиз камайса, ақлий имкониятлар 20 фоиз пасайиб кетар экан. Шу фактнинг ўзиёқ кўп нарсани англатади.

Мутахассисларнинг фикрича, айниқса сифатсиз сув кўплаб касалликларни келтириб чиқаради. Демак инсон саломатлиги унинг қанчалик сифатли сув истеъмол қилаётганига, таъминланганлик даражасига боғлиқ. Шунинг учун юртимизда ушбу масалага устувор вазифа сифатида эътибор қаратилиб, янги лойиҳалар ҳаётга тадбиқ этилмоқда. Жумладан 2018 йилнинг 30 ноябрида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори қабул қилинган эди. Ушбу қабул қилинган қарор асосида сўнги икки йил мабойнида бу соҳага давлат бюджетидан 3,7 триллион сўм ажратилган. Бундан ташқари 48 та лойиҳага 1,9 миллиард доллар хорижий кредитлар жалб қилинган. Бироқ кейинги уч йил ичида 3 миллион 600 минг аҳолига сув етказиш режалаштирилиб, маблағ масаласи ҳал қилиб берилган бўлса-да, барча муаммолар ўз ечимини топмаган.¹ Ичимлик суви таъминотидаги муаммолар муҳокама қилинди, қўшимча вазифалар белгиланди.

Шуни ҳам эътиборга олиш жоизки, кейинги йилларда глобал экологик ва ижтимоий-иқтисодий муаммолар туфайли оби-ҳаёт захираларининг камайиб бораётгани жиддий ташвишланарли ҳолатдир. Жумладан минтақамизда ҳам сув танқислиги билан боғлиқ вазият йилдан йилга мураккабланимоқда. Мисол учун охириги 10 йилда Ўзбекистонда сув ҳажми 12 фоизга, ўтган йилга нисбатан бу йил 15 фоизга камайган. Бундай шароитда сувни тежаш ва ҳисобини юритиш

¹ “Халқ сўзи” рўзномаси, 2020 й, 18 июль, №151, 1-бет

ҳар доимгидан ҳам долзарб масалага айланди. Ўтган икки йил мабойнида Президент ва ҳукуматнинг шу соҳага доир 11 та қарори қабул қилиниб, бу йўналишда муҳим чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.²

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДЛАР

Мамлакатимизда ичимлик суви таъминотини яхшилаш бўйича давлатимиз томонидан кенг кўламда ишлар олиб борилиб, ижтимоий дастурларда бу масалага алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Охирги беш йилда мазкур соҳага 10 триллион сўм ёки олдинги йиллардагига нисбатан 5 баравар кўп маблағ ажратилди. Бу даврда 6 миллион 500 минг аҳоли илк бор марказлашган ичимлик суви билан таъминланди. Жумладан ўтган йили юртимизда 474 та сув иншооти қурилиб, 6 минг 300 километрга яқин тармоқлар тортилган. 592 та маҳаллада 2 миллиондан зиёд аҳолининг сув таъминоти яхшиланган. Лекин ҳали бу масалада қийналаётган маҳаллалар кўп. Жумладан, Қашқадарё, Сурхондарё, ва Жиззах вилоятларида ичимлик суви таъминоти 60 фоиздан кам. Ғузор, Деҳқонобод, Косон, Шеробод, Ангор, Ғаллаорол ва Хотирчи туманларида бу кўрсаткич 30 фоизга ҳам етмайди. Шу боис, келгуси беш йилда бу соҳага 40 триллион сўм инвестиция жалб қилиб, ичимлик суви таъминотини 90 фоиз, оқова сув қамровини 35 фоизга етказиш режалаштирилган. Жорий йилда бу мақсадлар учун давлат бюджетдан 2 триллион сўм ажратилади ва 245 миллион доллар жалб этилади.

Ғап ичимлик суви ҳақида борар экан, бу борада Сурхондарё вилояти аҳолисини Тўпаланг сув омбори орқали ичимлик суви билан таъминлаш борасида ҳам талайгина ишлар амалга оширилмоқда. Сурхондарёнинг ўнг ирмоғи саналмиш Тўпаланг дарёси Ғисор тоғларининг денгиз сатҳидан 3800 метр баландлигида жойлашган Ғазрати Султон қор ва музликларидан бошланади. Узунлиги 124 километр. У қор, ёмғир, муз ва ер ости сувларидан тўйинади ва ўз оқими бўйлаб ўнларча ирмоқ, сой ва булоқлар суви ҳисобига кенгайиб боради. Сув эрта баҳордан то ёзгача кўпаяди, кейин аста секин камая бошлайди. Январда дарё суви оқими сониясига 11,5 куб метрни ташкил этса, июнь ойида, яъни дарё суви тошган даврда 144 куб метрга етади. Дарё номи бежизга Тўпаланг дейилмаган. Баъзилар уни бебош ва саркаш дарё ҳам деб атади. Чунки у баланд тоғлардан бошланиб, тор даралардан катта тезлик ва шиддат билан оқади.

² Сув ҳўжалигида замонавий технологияларни жорий этиш – барқарор ривожланиш омили. “Янги Ўзбекистон” рўзномаси, 2020 й, 17 декабрь, № 178 сон, 2-бет

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари ўртасигача айнан баҳор ойларида Тўпаланг суви тошиб, халқ хўжалигига катта зарар етказарди. Дарё суви шаштини пасайтириш, экин майдонлари, йўллар ва кўприкларга зиён етказишнинг олдини олиш мақсадида ташкилотлар, корхоналар, хўжаликлар техника ва одамларни сафарбар қилиб, тўғонлар барпо этишарди. Ниҳоят 1982 йили дарё сувини бир жойда жамлаш мақсадида Тўпаланг сув омбори қурилишига киришилди. Сифими 500 миллион куб метрли сув омборидаги оби-ҳаётдан шу пайтгача икки мақсадда, яъни айна ёз ойлари Ҳазарбоғ ва Оққапчиғай каналларига сув очиб, воҳанинг 120 минг гектардан зиёд экинзорларини суғориш ҳамда Зарчоб-1, Зарчоб-2 ГЭСларида энергия ишлаб чиқариш учун фойдаланиб келинаётганди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2021 йилнинг 1-2 июнь кунлари Сурхондарё вилоятига ташрифи чоғида ичимлик сув муаммосини Тўпаланг сув омбори манбалари ҳисобига бартараф этиш бўйича топшириқ берганди. Шундан сўнг, дастлаб объектнинг техник иқтисодий ҳисоблари, сўнгра лойиҳа қидирув ишлари олиб борилди. Ўзбекистон сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Ирригация ва сув муаммолари илмий тадқиқот институти олимлари Тўпаланг сув омборидаги сув ҳолати ва таркибини ўрганиб, унинг фойдали ва минералларга бой эканлиги ҳамда қаттиқлик даражаси 4 фоиздан ошмайди деган хулосага келишди.

Ўтган йил августда қурилиши бошланган лойиҳани босқичма- босқич яқунлаш кўзда тутилган. Тўпаланг сув омборидаги сув вилоятнинг Сариосиё, Узун, Денов, Олтинсой, Шўрчи, Қумқўрғон, Жарқўрғон, Термиз, Бандихон, Қизириқ, Ангор туманлари ва Термиз шаҳрига қувурлар орқали етиб боради ҳамда минералларга бой оби- ҳаётдан 1,7 миллион аҳоли баҳраманд бўлади.

Республика “Гидропроект” акционерлик жамияти томонидан тайёрланган лойиҳанинг умумий қиймати 138 миллион АҚШ долларини ташкил этади. Асосий буюрмачи “Ўзсувтаъминот” акциядорлик жамияти. Бош пудратчи “Tupalang HPD Platinum” МЧЖдир. Лойиҳа доирасида сув омборидан то Термиз шаҳригача 386,1 километр узунликда метал қувурлар ётқизилади. Унинг 158,2 километри магистрал, 227,9 километри 12 та туман ва вилоят марказини сув таъминлаш узелларигача бўлган ички қувурлардир.³

Мутахассисларнинг айтишича, туманлар марказидаги узеллардан қишлоқлардаги хонадонларга кичик қувурлар тортиш учун Франциянинг CUEZ

³ Асрий орзулар ушалмоқда. “Янги Ўзбекистон” рўзномаси, 2022 й, 10 сентябрь, №185, 2- бет

компанияси ҳамкорлик таклифи билан чиққан. Лойиҳада белгиланган ишлар тўлиқ якунлангач, қувурлар орқали истеъмолчиларга сониясига 200 метр куб тоза сув етказиб берилади. Лойиҳа доирасида 10 та туманнинг режалаштирилган манзилида ҳажми 1000, 10.000 ва 20.000 куб метрдан иборат сув йиғиш резервуарлари барпо этилади. Бундан ташқари, Шўрчи ва Қумқўрғон туманлари оралиғида сув босимини сўндириш иншооти курилади.

Бунёдкорлар ҳозиргача жами 55,4 километр, жумладан, 41,3 километр узунликда асосий магистрал ҳамда 14,1 километр ички қувурларни ётқизишди. Хусусан Сариосиё тумани ҳудудида магистрал ва ички қувурлар ётқизиш ниҳоясига етди. Денов тумани ҳудудида бу жараён 90 фоиз бажарилди. Иш сифатига алоҳида эътибор бериб, тезкорлик билан меҳнат қилаётган бунёдкорлар белгиланган режа бўйича йил охиригача Шўрчи туманигача бўлган жами 88,1 километр масофада, жумладан, 51 километр магистрал қувурларни, 37,1 километр ички қувурларини ётқизишни тугаллашади. Режалаштирилган объектларда иш тўхтамаслиги учун арматура, цемент ва бошқа зарур хом-ашёлар етарли. 120 километр масафага етадиган, қалинлиги 10 миллиметрли сифатли метал қувурлар келтирилган. 17,4 минг куб метр бетонлаштириш, 1,63 миллион куб метр ер қазилди, 1840 тонна арматура пайвандлаш ишлари амалга оширилди.

Айни пайтда қурувчилар қувур тортиш баробарида замонавий сув тақсимлаш ва сиғими 200 минг куб метр бўлган сув тозалаш иншоотларини барпо этишмоқда. Тўпалангдан келадиган сув, аввало, сув тозалаш иншоотига қуйилади ва бир неча жараёнда филтрланади, хлорланади, тиндирилади, қум ва чўкиндилардан тозаланганидан сўнг, магистрал қувурларга тақсимланади. Марказий Осиёда энг баланд чўққида жойлашган Тўпаланг сув омборидан сув тепалиқдан тушиб келгани учун табиий босим билан барча ҳудудларга тенг етиб боради. Сув тозалаш ва тақсимлаш иншоотларида бугунгача 10,4 минг куб метр ҳажмда бетонлаштириш ишлари амалга оширилиб, тупроқ ишлари деярли ниҳоясига етказилди ва 910 тонна арматура пайвандланди. Шунингдек, Сариосиё тумани ҳудудида сиғими 1000 куб метр, иккинчисиники 10.000 куб метрли резервуар, Денов туманида сиғими 20.000 куб метр сув сақлаш ҳавзаси қуриш ишлари қизгин бормоқда. Айниқса магистрал сув қувурларини йўл кесишмалари, кўприклар, каналлар, айрим бинолар остидан ўтказиш қийин кечаётганини тилга олиб ўтиш жоиздир. Қурувчилар магистрал йўлларда юк ва йўлловчи автомашиналар қатновига халақит бермаслик мақсадида баъзида тунда ишлашга тўғри келмоқда. Улар қувурларни тортишда сифатга алоҳида

эйтибор қаратиб, харажатларни кўпайтирмасликка ҳаракат қилишмоқда. Йўл кесишмалари, кўприклар, канал ва бошқа суғориш тармоқлари, коммуникация объектлари остидан ўтказилаётган метал қувурлар устидан техника, айниқса, юк машиналари ўтганда қувурларга зиён етиши табиий ҳол албатта.. Шунинг учун қурувчилар йўллар ва кўприклар остидан ўтаётган қувурларнинг чидамлилигини ошириш мақсадида устига қоплама қувур кийдиришяпти. Уларни металдан ўзлари яшашмоқда. Агар қувур устига кийдириладиган қоплама бошқа жойда тайёрланиб, вагонда олиб келинса, темир йўл харажати жуда қиммат бўлиб кетади. Шунинг учун метал лист олиб келиниб, цехда қопламали қувур тайёрланмоқда. Бу ишга 25 нафар пайвандловчи уста жалб қилинган.

ХУЛОСА

Лойиҳани амалга оширишда пудратчи ташкилотларнинг 300 та турли русумдаги техника ва механизми сафарбар қилинган. 700 нафар пайвандловчи, бетончи, ҳайдовчи, муҳандис техник ходимнинг ҳар бири иш сифати учун курашмоқда. Ҳар бир объектда ишчилар овқатланиши, дам олиши, ювиниши учун шароит муҳайё. Маошдан ташқари мукофотлар билан рағбатлантирилаётган ишчилар йил охиригача белгиланган режага қўшимча яна 20 километр узунликда сув қувурлари ётқизишни ният қилган. Лойиҳа якунлангач, Тўпаланг дарёсининг зилол суви минлаб аҳоли хонадонига кириб боради ҳамда воҳанинг жанубий минтақасида яшовчи одамларнинг тоза ичимлик сувдан баҳраманд бўлишдек азалий орзуси рўёбга чиқади.

REFERENCES

1. “Халқ сўзи” рўзномаси, 2020 й, 18 июль, №151, 1-бет
2. Сув хўжалигида замонавий технологияларни жорий этиш – барқарор ривожланиш омили. “Янги Ўзбекистон” рўзномаси, 2020 й, 17 декабрь, № 178 сон, 2-бет
3. Асрий орзулар ушалмоқда. “Янги Ўзбекистон” рўзномаси, 2022 й, 10 сентябрь, №185, 2- бет
4. Мустақиллик майдонида битта маржон Шеробод. “Сурхон тонги” рўзномаси, 1993 й, 27 июл, 2-бет
5. Шеробод чўлини ўзлаштириш тарихидан. “Ленин байроғи” рўзномаси, 1966 й, 6 ноябрь, 3-бет
6. Бизнинг кўхна гўзал воҳамиз. “Ленин байроғи” рўзномаси, 1975 й, 8 январ, 3-бет

7. Боболар босиб ўтган йўл. “Сурхон тонги” рўзномаси, 1995 й, 5 май, 2-бет
8. Шеробод чўлини ўзлаштириш тарихидан. “Ленин байроғи” рўзномаси, 1966 й, 6 ноябр, 3-бет
9. Рўзиев А. Мирзаев Ш. Бораталиев У. Сурхондарё сув омборлари ва агросаноат мажмуасини ривожлантириш масалалари. Т, “Жайхун” нашриёти, 1977 й, 39-бет
10. Ш. Мирзиёев. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз, Т, “Ўзбекистон”, 2017 й, 286-бет
11. Худойбердиев Қ, Одинаев А. Тўпаланг сув омбори бунёдкорлари. Т, “Шарқ”, 2006, 50-бет
12. Правила эксплуатация ЮСВ. Т, Институт «Узпроизвод», 1986 г, стр-2.
13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 29.01.2020 й. 45-сон "Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Сув хўжалиги соҳасидаги лойиҳаларни амалга ошириш агентлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида" ги Қарори
14. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Сув хўжалиги соҳасидаги лойиҳаларни амалга ошириш агентлиги тўғрисида Низом (ЎзР ВМ 29.01.2020 й. 45-сон қарорига 1-илова)
15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 14.08.2019 й. 672-сон "Ер ости сувларига қудуқларни бурғулаш учун рухсатнома бериш бўйича давлат хизматларини кўрсатиш жараёнини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида" ги Қарори
16. Ер ости сувларига қудуқларни бурғулаш учун рухсатнома бериш бўйича давлат хизматлари кўрсатишнинг Маъмурий регламенти (ЎзР ВМ 14.08.2019 й. 672-сон қарорига 1-илова)
17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 12.03.2019 й. 215-сон "Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Катта ва алоҳида муҳим сув хўжалиги объектларининг техник ҳолатини ҳамда бехатар ишлашини назорат қилиш давлат инспекцияси тўғрисида низомни тасдиқлаш ҳақида" ги Қарори
18. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Катта ва алоҳида муҳим сув хўжалиги объектларининг техник ҳолатини ҳамда бехатар ишлашини назорат қилиш давлат инспекцияси тўғрисида Низом (ЎзР ВМ 12.03.2019 й. 215-сон қарорига 1-илова)

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29.11.2018 й. ПҚ-4039-сон "Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Қарори
20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 03.07.2018 й. 500-сон "Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида"ги Қарори
21. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ва унинг таркибига кирувчи ташкилотлар ходимларини моддий рағбатлантириш тўғрисида Низом (ЎзР ВМ 03.07.2018 й. 500-сон қарорига 3-илова)
22. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги тўғрисида Низом (ЎзР ВМ 03.07.2018 й. 500-сон қарорига 1-илова)
23. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Сув хўжалигини ривожлантириш жамғармаси маблағларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида Низом (ЎзР ВМ 03.07.2018 й. 500-сон қарорига 2-илова)
24. Ер ости сувларига қудуқларни бурғулаш учун рухсатнома бериш тартиби тўғрисида Низом (ЎзР ВМ 27.06.2017 й. 430-сон қарорига 1-илова)